

הרב חיים אשר ברמן

רמת שלמה בעיה"ק ת"ו

זמן הטבילה במקוה בערב שבת

א.

בהתקרב ימי ביקורי ענוים, בהם חכמים יחליפו כח ורוזנים ילבשו צדק, נשאל נשאלתי מאת חברים מקשיבים היושבים בגנים ובפרדסות, ויוצאים המה לקראת צהרי יום הששי לנסוע מעיר עז לנו לתור להם מנוחה לשבות שבת תחת גפנם ותאנתם. אם טוב ויפה הוא הדבר להקדים טבילת תוספת קדושה וטהרה של ערב שבת קודש עוד קודם חצות היום [בכדי שיוכלו להגיע אל יעדם בשלוחה ובהשקט, ולא בדוחק ולחץ הזמן], או דילמא הכרח הוא להיות טובלים ומיטהרים אחרי חצות היום דייקא.

ואבא היום אל העין, אל דברי האר"י החי, אריאל המאיר עיני ישראל, אשר על פיו נהגו ישראל קדושים בטהרת המקוה לכבוד שבת קדש. ופתח דברינו יאיר ויזריח בלשון קדשו של ספר הכוונות^א: 'ואחר שיקרא הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום ביום הששי ילך לבית הטבילה, ועיקר הטבילה היא אחר חצות, ואם רוצה לקרא הפרשה אחר הטבילה הרשות בידו, והוא טוב מאד'.

הא קמון, לכאורה, דלפי דברי האריז"ל בספר הכוונות הזמן הראוי עיקר לטבילה, הוא אחר חצות. וכן הוא כידוע וכמורגל בפי אינשי, והעולם זהיר בזה להקפיד לטבול רק משעת חצות ואילך. ואכן מצאנו גם לסיעת קדושים שנקטו כן, כי זמן הטבילה במקוה בערב שבת צריך הוא שיהיה אחרי חצות היום דייקא, הלא הם המקובלים אשר מעולם אנשי השם, הרמ"ע מפאנו (כנפי יונה, ח"א פצ"ה), והביאו השל"ה (מס' שבת, תורה אור אות צ'), נגיד ומצוה (הכנות לשבת עמ' קצ"ח), עמק המלך (תקוני שבת פ"ו פ"ח), והרמח"ל (קיצור כוונות עמ' נ"ג).

ב.

מיהו, עין הרואה תראה לשון מהרח"ו ז"ל בשער הכוונות (דף ס"ב א')^ב: 'מנהג מורי ז"ל, תכף בסיימו תפלת שחרית דיום שישי, היה הולך לבית הכנסת או לבית מדרשו אם היה שם ספר תורה כשר, והיה מוציא וקורא בו הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום וכו', ואחר קריאת הפרשה היה טובל הטבילה של ערב שבת וכו'. והיה אומר מורי ז"ל כי כיון שכבר קרא הפרשה כבר יש באדם כח לקבל תוספת קדושת השבת, ולכן לא היה טובל קודם שיקרא הפרשה זולתי דרך מקרה, ואף גם מקרה זה לא היה טובל רק אחר שהתחילה שעה חמשית מיום שישי וכו'. והיה

(א). ספר הכוונות הישן, עריכת מה"ר אפרים פנצ'ירי ז"ל, עמ' קמ"ג (הוצאת אהבת שלום, ירושלים תשס"ד).

(ב). הספר נדפס מחדש מכת"ק של מהרח"ו ז"ל, ע"י ה' אהבת שלום (ירושלים תשס"ח) ונקרא שמו שער התפלה, מסידרת עין חיים למהרח"ו ז"ל (הדברים שהובאו כאן מדויקים הם בדיוק נמרץ, אות באות מלשונו הטהור).

אומר מורי ז"ל כי תוספת שבת היה ניכר ומתגלה במצח האדם תכף אחר הטבילה הנז', אבל עיקר הגילוי לא היה רק אחר חצי היום. ודוקא אם טבל כבר והסיר ממנו קליפין דחול ע"י כוונתו, כנודע שקליפין דחול הם בגדי חול של נפש האדם'.

לאמר, ראשית השמיענו כי זמנה של הטבילה הוא רק אחרי שקרא את הפרשה שמו"ת, וקודם לכן לא יטבול, רק בדרך מקרה. והיכא שארע לו מקרה כזה, לטבול קודם שסידר הפרשה שמו"ת, עליו להקפיד לכל הפחות שלא יטבול עד שתחיל שעה חמשית.

היינו, לעולם היה האר"י הקדוש טובל לכבוד שבת תיכף ומיד אחר שהיה קורא את הפרשה. ואם נאנס ולא קראה בצפרא דמעלי שבתא, היה טובל כשהתחילה השעה החמשית של יום שישי.

והנה, מנהגו הטוב היה לקרוא את הפרשה בהשכמה של יום השישי, וכמש"ש לעיל מינה 'מנהג מורי ז"ל תכף בסיימו תפלת שחרית דיום שישי היה הולך לבית הכנסת או לבית מדרשו אם היה שם ספר תורה כשר, והיה מוציאו וקורא בו הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום'.

ומעתה, ברור כשמש כי בכל שבוע ושבוע, היה מנהגו של אור עינינו האריז"ל לקיים את מצות הטבילה בשעות הבוקר המוקדמות. שהרי תחילה היה מתפלל עם נץ החמה, ותיכף בסיימו תפילת שחרית היה קורא את הפרשה, ואחר קריאת הפרשה היה טובל.

ועד כאן לא נזכר ענין שעה חמישית כלפי הטבילה, רק בדרך מקרה, והוא היכא שנאנס ובבואו לטבול עדיין לא קרא את הפרשה שמו"ת^ג. ודוקא בכגון דא קאמר בשער הכוונות, שאין לו לטבול קודם תחילת שעה חמישית, דמכיוון שעדיין לא קרא את הפרשה עדיין אין הוא מוכן ומזומן לקבל עליו קדושת תוספת שבת, ולכן עליו להמתין לתחילת שעה חמישית, שאז מתחילה להתנוצץ ולהאיר קדושת תוספת שבת^ד.

ג). וכמש"ש בשער הכוונות שם: 'והיה דוחק עצמו לקרותה ביום שישי, והיה אומר כי זה סוד והיה ביום השישי והכינו את אשר יביאו, זולתי אם ארע לו איזי אונס גדול מאד אז היה קורא הפרשה שנים מקרא וא' תרגום אחר סיום תפלת שחרית דיום שבת, קודם סעודת שחרית'.

ד). ועל דרך שכתב לעיל שם: 'אמר לי מורי ז"ל שקבל מחכם א' גדול הדור שאמר לו שקבלה היתה בידו מרביתו שכל מי שנקבר בערב שבת אחר שעה חמישית מן היום, שאין לו חיבוט הקבר לפי שמן שעה החמשית מתחיל תוספת קדושת השבת ויש לו דין כאילו נקבר ביום שבת עצמו'. והמובן למתבונן דמה שכתב 'אחר שעה חמישית' אין כוונתו לסיום השעה החמישית, שהרי בהמשך דבריו כתב בהדיא שהיה טובל 'אחר שהתחילה שעה חמישית מיום שישי', אלא המכוון הוא לתחילת השעה החמישית.

ובאמת, כבר העירו רבים מהמפרשים ממש"כ בשער הכוונות (דף מ"ב א'): 'דע כי תוספת השבת מתחיל מיום שישי מתחילת שעה ששית, כמשית"ל בע"ה בענין ע"ש על פסוק יום השישי ה' יתירה'. והיו שמחמת כן כתבו להחמיר שלא יטבול עד תחילת שעה ששית. אולם, הלא על קטע זה כתב בנו מהרש"ו 'מדרוש הזה נראה שהשומע שמע מהאר"י זלה"ה וטעה, ורצה אבא לתקנו, ועכ"ז לא עלתה בידו לתקנו כראוי, וברורים דבריו כי הניח את הדברים כמות שהם רק מפני שלא רצה לשלוח ידו בקדשים, אך באמת תוספת שבת מתחילה משעה חמישית, ולא רק מהששית. ואכן, בשער התפלה שנדפס על ידי אהבת שלום, שהוא שער הכוונות כפי שיצא מתחת יד מהרח"ו, אין קטע זה מופיע כלל, ותל"מ.

ואי קשיא הא קשיא, מאי דכתב בשער מאמרי רשב"י (פ' קדושים, דף ל"ו ע"ג): 'כי מסוף שעה חמישית של יום השישי מתחילין העולמות עליה אחר עליה' (וכ"ה גם בכת"י מדויקים, כפי שנד' בשער המאמרים עמ' ס"ב, אהבת שלום ירושלים תשע"ז). ושמא מתחילת השעה החמישית נעשית ההתעוררות לעליית העולמות, והתחלת העליה בפועל אינה מתחלת אלא עם סוף השעה החמישית, ועל דרך שאמרו בפסחים (י"א ב') שעה חמישית תולין, ושעה ששית שורפין [וחזינן דשעה ששית שייכת לגמרי עם

ג.

והן אמנם שבספר הכוונות, אשר סידרו מהר"ר אפרים פאנצירי ז"ל, תלמידו של מהר"ח ז"ל, אכן נכתב בהדיא 'ועיקר הטבילה היא אחר חצות' (וכדלעיל אות א'), אשר מזה היה נראה כי אין לטבול לכבוד שבת קודם חצות יום הששי.

אולם, ספר זה נסדר מתוך הכתבים שרשם הר"ח ז"ל לעצמו, להיות חוזר ומסדרם בכתיבה נכונה ומתוקנת יותר, ובסידור נאות ומדויק, כפי שאכן עשה לאחר מכן. ועד שלא האירו לעולם הכתבים שסידר מהר"ח ז"ל ברוב יגיעתו העצומה, היו שהעתיקו מכתביו ת"ר ניירים של דרושים וביאורים שנתפשטו בעולם, ומהם נסדרו כמה וכמה ספרים, בהם היו הוגים הלומדים טרם נודעו לעולם שמונת השערים שסידר מהר"ח ז"ל¹⁰. ומעתה נשכיל אל נכון כי מה שכתב מהר"ח ז"ל במהדורתו הראשונה, 'ועיקר הטבילה היא אחר חצות', חזר ופירשו בטוב טעם בשער הכוונות, באומרו 'והיה אומר מורי ז"ל כי תוספת שבת היה ניכר ומתגלה במצח האדם תכף אחר הטבילה הנז', אבל עיקר הגילוי לא היה רק אחר חצי היום ודוקא אם טבל כבר והסיר ממנו קליפין דחול ע"י כוונתו כנודע שקליפין דחול הם בגדי חול של נפש האדם'.

לאמר, אין לפרש את דבריו הראשונים 'ועיקר הטבילה היא אחר חצות', כהוראה מעשית, דאדרבה זמנה הראוי של הטבילה הוא השכם בבוקר, לאחר תפילת שחרית וקריאת הפרשה שמו"ת, אלא שהמכוון בזה הוא להתגלות תוספת שבת במצחו של האדם, שאם כבר טבל תחילה, אזי בשעת חצות תתגלה אצלו תוספת שבת בעיקר גילויה.

ומעתה, גם מה שממשיך ואומר מהר"ח (בשער הכוונות): 'ואפשר שכל מה שיהיה יותר קרוב לליל שבת יתגלה יותר תוספת השבת', אין לפרש דכוונתו ז"ל היא לשבח את המאחרים לטבול סמוך לשבת קדש¹¹, שהרי פיסקא זו אינה עוסקת כלל וכלל בהוראה מעשית על שעת הטבילה,

הזמן שלאחר חצות, ואילו השעה החמישית היא רק מתייחסת אליו ולא בשייכות גמורה]. ושו"ר כע"ז להגר"ש דבליצקי זצ"ל (בהסכמתו לספר הגלגולים, בני ברק תשמ"ו).

והנה, חזיתי בקודש לאחד מן השרפים, הלא הוא רבינו בעל משנת חסידים, אשר כל אות וכל קוץ בדברי קדשו מדוקדקים המה להפליא, אשר במהדורה קמא של ספרו (שנת תפ"ז) כתב במסכת יום הששי (פרק ז' משנה א') 'מתחילת שעה חמישית מתחלת קדושת שבת להתגלות, ושוב הוסיף (במהדורת תק"ב) 'כי בסופה מתחיל עליית העולמות', והוא כפתור ופרח! וכבר נתברר אצלנו, בס"ד, כי בדרך כלל התוספות שבמהדורה ב' אינם ביאורים בעלמא, אלא הם ישובים נפלאים בדרך קצרה לקושיות עצומות אשר נלאו בהם רבים וטובים. ואף הכא, מתחילה כתב שבתחילת השעה החמישית מתחילה תוספת שבת, וזה על פי שער הכוונות, כמבואר למעיין בדבריו וכו"ל, ואחר זה התקשה הגאון מדברי שער מאמרי רשב"י, שעליית העולמות היא רק בסוף השעה החמישית, ולכן שילב שניהם יחד, באומרו כי עצם התגלות קדושת שבת בתחילת השעה היא מפני שבסופה מתחלת עליית העולמות, ודפח"ח. ראיתי ושש לבי [ואם לבינה תטה אונן, דע כי בהקדמתו למהדורת תק"ד כתב המ"ח ששאב דבריו מספר עץ חיים אותו זכה לקרוא בירושלים עיר הקדש, ומדלא כתב זה במהדורתו הראשונה, שמע מינה שאו עדיין לא היה בידו (וראה בזה עוד בספר קבלת האר"י עמ' 758). ועל כן תוספת זו, שהיא ע"פ שער מאמרי רשב"י (שהוא חלק מהעץ חיים שסידר מהר"ח ז"ל), לא היתה ביד המ"ח בשעה שכתב את מהדורתו הראשונה].

ה). החפץ לידע ולהבין את ענין סדרי הכתיבות על בוריו, יעיין בספר הנפלא בנין אריאל, לרבי יוסף אביבי שליט"א, בדבריו היקרים והישרים שנכתבו בעיון גדול ובבקיאות רבה. אודה לו מקרב לב, על כי היה לי לעיניים והשיב לי בספ"י, על דבר סידור כתיב מהר"ח ז"ל, ועל הספרים שהיו לפני בעל המשנת חסידים.

ו). וכמ"ש האור צדיקים (למהר"ם פופרש), וטהרות הקודש (ל"ו א'). וכן הוא בסידור האר"י לרבי אשר, הובא בסדר עבודה ומורה דרך (קכ"ז א'), שהביאו מהר"ח פאלאג'י (כף החיים סי' כ"ז אות ט'). וע"ע חמדת ימים (ח"א פ"ג אות פ"ו, ושם נקט כי לכה"פ לא יהיה זה קודם חצות), וע"י בשו"ת דברי תורה (להמנחת אלעזר, חלק א' סימן י"א). וכן נהג הגה"ק בעל הדברי חיים

אלא על שעת הגילוי של תוספת שבת. ועל זה הוא דקאמר שככל שמתקרב זמן כניסת השבת מתגלה על האדם יותר ויותר תוספת השבת, אך הוראה לאחר את הטבילה אין כאן^ז, ואדרבה זמנה הוא בשעות הבוקר.

ד.

גם מש"כ בספר הכוונות דרשאי הוא לקרות את הפרשה שמו"ת אחר הטבילה, וכלשונו 'והוא טוב מאד', הנה משער הכוונות מתבאר ועולה דאין ראוי לעשות כן 'זולתי בדרך מקרה'. וכן הביא המגן אברהם (סי' רפ"ה ס"ק א') בשם הכוונות 'ויטבול אחר הקריאה'.

ובאמת, שעיקר דברי ספר הכוונות הישן צריכים פירוש בזה, דאחר שכתב בבחירות 'ואחר שיקרא הפרשה שמו"ת ביום הששי ילך לבית הטבילה', א"כ מהו שתיכף ומיד כתב 'ואם רוצה לקרא הפרשה אחר הטבילה הרשות בידו והוא טוב מאד'. ומה שייך לומר 'טוב מאד' על הנהגה שהיא הפוכה לגמרי ממה שהורה בתחילה. והדברים פלא, כמובן למתבונן.

אכן, מכיוון שידענו כי ספר זה אינו אלא כעין מהדורא קמא, וכבר ראינו כי בשער הכוונות הדגיש מהרח"ו בהדיא כי לא יטבול קודם קריאת הפרשה, יתכן כי ניתנת הרשות להיות מוסיף והולך בדברי קדשו עוד שתי אותיות. ותחת הגירסא 'ואם רוצה לקרוא הפרשה אחר הטבילה', יש לומר 'ואם רוצה לקרוא הפרשה ולְאַחַר הטבילה'. היינו, אם לא הספיק להיות בכלל הזריזין והמקדימין וכבר באה שעת חצות ועדיין לא סידר את הפרשה שמו"ת, הן אמנם דמצד הדין ונחיצות השעה יכול הוא להיות מקל ולטבול בלא שמו"ת, אך אם אעפ"כ יכול הוא לפנות עתותיו ולקרוא את הפרשה כדי שתהיה הטבילה תיכף אחריה, אדרבה הרשות בידו לעכב ולאחר את הטבילה, ואז 'הוא טוב מאד', ואע"פ שכבר עברה שעת חצות, והשבת ממשימת לבא, וא"ש את"מ.

ה.

ביאור דברי המשנת חסידים

ועתה אשא עיני לדברי המשנת חסידים (מסכת יום הששי, פרק ז' משנה א'): 'ומאחר שכבר קרא הפרשה, ועברו ארבע שעות ביום, יש יכולת לקבל במורא ובשת פנים תוספת שבת, כי מתחילת שעה חמשית מתחלת קדושת שבת להתגלות, כי בסופה מתחיל עלית העולמות, ולפיכך להסיר

זיע"א, עי' שו"ת דברי יציב (או"ח סי' רל"ז ס"ק ב'), ובתשובת כ"ק האדמו"ר מסטראפקאב (יסוד יוסף חלק כ' עמ' ד'). רבים כבר העירו כי ענין זה אינו מוכרח כלל בדברי האריז"ל וכנ"ל, וכגון הגר"י הלל שליט"א (בהערותיו לספר מורה באצבע, סי' ד' הע' י"ג).

ז. וכבר הוזהירו הערוך השלחן (סי' רס"ב ס"ד) והמשנה ברורה (סי' ר"ס ס"ק א') על אותם אשר נוקשו ונלכדו בפח איחור הטבילה, ונתחלף להם עת הקדש בשל חולין, והא לייט רב חסדא למאן דמהדר אמיא וכו'. גם הגה"ק מקלוזנבורג זיע"א, אשר המליץ (בתשו' הנ"ל בדברי יציב) על מנהג זקנו הרה"ק מצאנו זיע"א לאחר את הטבילה ולסומכה לשבת, היה מזהיר ומעורר לקהל עדתו להיות מקדימים את הטבילה בעוד היום גדול (הליכות חיים, שבת, עמ' כ"ח).

ממנו בגדי חול שאין בהם תוספת קדושה וכו', ילך לטבול, אלא שאין לטבול כי אם אחר חצות'.

ודברי קדשו נפלאו המה ממני, דלכאורה סתראי ניהו, וסיפא לאו רישא. פתח ואמר דאחרי שקרא הפרשה ועברו כבר ארבע שעות ביום יכול הוא לקבל תוספת שבת, ועל כן 'ילך לטבול', ומאידיך בנשימה אחת סיים ואמר 'שאיין לטבול כי אם אחר חצות'.

והמחזור בזה הוא שרבינו המשנת חסידים כפי דרכו אזיל, לשים שלום בעולם ולהשוות השמועות להדדי, להתאים את האהל להיות אחד ומיוחד. וכאשר הודיענו (בהקדמה שניה): 'ואם מצאתי בכתובים דברים נגדיים, אם עלה בידי ליישבם בלי תוספות ומגרעת כתבתים בלשון שיעלו שניהם על שלחן מלכים, ולא יתבטל כונת הרב'. ואף הכא, מחד גיסא היו בידו¹ דברי מהר"ו, המורה ואזיל בהדיא לטבול אחר קריאת הפרשה וארבע שעות², ומאידיך עמדו לפניו דברי מהר"י צמח (נגיד ומצוה, לחם מן השמים), המורה לטבול אחר חצות³. ועל כן בחדא תנינהו, ושילבם יחדיו כהוראה אחת.

ואם כי זכינו בעה"י לעמוד על שורש ויסוד דבריו ז"ל, עדיין לא ידענו הוראה זו כיצד תקום, ומה משפט הנהגתה למעשה, ואיך אמרינן לאדם שיטבול לאחר ד' שעות ולא יטבול עד חצות. ויתכן דהמכוון בדבריו ז"ל הוא שהן אמת שהחל מהשעה החמישית ראוי הוא אותו הזמן לטבילה, ועל כן אם רוצה יכול ללכת לטבול כבר אז, אבל המהדר ליישר נתיבות ארחותיו בדרך לכתחילה, אין לו לטבול אלא אחר חצות. ובדומה למה שכתב מהר"ר חיים פאלאג'י⁴ 'דתהיה אחר ארבע שעות מהיום לפחות, ואם הוא אחר חצות יותר טוב'.

ח. בהקדמה ראשונה מפרט המשנת חסידים את המקורות מהם שאב מימיו הזכיר: 'כי אצלתי מפי האר"י זלה"ה ותלמידו הרח"ו ושאר תלמידיו המפורסמים, בקראי בספר הדרושים וכו' וספר כוונות הנדפס וכו' וספר נגיד ומצוה וכו' וספר לחם מן השמים'. 'ספר כוונות הנדפס', היינו ספר הכוונות שכתב רבי משה טרינקי (ונציה ש"פ). בספר זה (דף ו' ב') העתיק רמ"ט את דברי מהר"ו [שהם לפנינו בשער הכוונות], וממנו העתיק המ"ח (וכדמוכח ממה שהעתיק ממנו המ"ח פרטים נוספים בסדר הקריאה). אע"פ שהוא מעתיק שם (דף ט' ב') גם את דברי האומרים 'אבל מצוה בזמנה [של שמו"ת] הוא יום ששי אחר חצות', קבע המ"ח כי הדברים הראשונים הם עיקר, לקרוא שמו"ת אחר תפילת שחרית [גם בספר זאת חקת התורה שהיה ביד המ"ח, כתב (דף ס"ד ב') 'ואחר חצי היום תקרא הפרשה שמו"ת, והמ"ח לא נקט כן]. הואיל ועמדו לפניו ספרי מהר"י צמח, מסתבר שזה מקורו למש"כ שלא יטבול קודם חצות. אולם, אין לומר שהוא מחמת דברי הרמ"ע מפאנו בכנפי יונה, שהרי בהדיא כתב המ"ח (בהקדמתו שם) שלא לקח מהספר המלקט מהכנפי יונה רק את מה שהוא ודאי מהאר"י או מהר"י סרוק, ולא מאחרים.

ט. ויש לפרש דאו או קתני, וכוונתו ז"ל לומר או שקרא הפרשה, או שעברו ארבע שעות. ובדוחק יתכן לומר דליתר חיזוק נקט המ"ח דטוב יותר לצאת ידי שניהם, וגם אם כבר קרא את הפרשה יש לו להמתין על ארבע שעות, כי מי יאמר זכיתי לבי לקרוא הפרשה כהוגן כהאר"ז"ל, שהיה קוראה בקדושה מתוך ספר התורה. ועל כן מדקדקין גם לקרוא הפרשה קודם הטבילה, כהוראת שעה"כ, וגם להמתין על ארבע שעות, שגם אם לא כיון בקריאתו כל כך, מכל מקום הא זימנא דשעה חמישית הא מטא, והיעבת"א.

והנה, לפני המשנת חסידים עמד גם ספר נגיד ומצוה, וזה לשונו הטהור (בקטע של הכנות לשבת) 'והנה היה טובל אחר קריאת הפרשה וכו', אמנם קודם קריאת הפרשה לא היה טובל רק במקרה היה טובל קודם, וגם כן לא היה טובל אלא אחר ד' שעות היום ולא קודם זה'. ושמה לשון זו הביאה את הרב בעל מ"ח לפרש כי מלבד מה שהיה מקפיד לטבול אחרי קריאת הפרשה, גם כן היה מקפיד שיעברו ארבע שעות מתחילת היום [אבל הלשון שבשעה"כ שלפנינו 'ואף גם מקרה זה לא היה טובל רק אחרי שהתחילה שעה חמישית', מכריחנו לפרש כי הקפדה שעה זו היא דוקא במקרה זה, שעדיין לא קרא הפרשה].

גם בסידור האר"ז של רבי שבתי מראשקוב (דף מ"ו א') נקט דאם כבר קרא שמו"ת יטבול, כי כבר יש בידו יכולת לקבל תוס' שבת, ולא קודם שעה חמישית'.

י. וכהשיטה שהביא בפע"ח (שער השבת פ"ג), 'מהחברים'.

ויתכן שעל כן הדגיש המשנת חסידים שאחר שעברו ארבע שעות 'להסיר ממנו בגדי חול וכו' ילך לטבול'. דהנה, בשער הכוונות כתב 'דע כי צריך האדם לטבול שתי טבילות זו אחר זו, והראשונה היא להפשיט בגדי החול של הנפש והשנית היא לכבוד שבת לקבל התוספת'. ועל כן בא המ"ח להבין ולהורות כי אחר ד' שעות שייכא רק טבילה הראשונה, שהיא להסיר בגדי חול, דהן אמנם שעדיין לא התחילו העולמות לעלות אך מכל מקום עצם התחלת גילוייה של קדושת תוספת שבת ראוי הוא כבר להפשיט בגדי החול, משא"כ טבילה שניה, אשר סודה הוא לקבל עליו ממש תוספת שבת, לזה בעיני דוקא שיבוא זמן חצות ותתחיל השעה השביעית. ועל דרך שכתב האריז"ל (שער מאמרי רשב"י דף ל"ו ב') דשתי בחינות הם, האחת מתחלת עם שעה חמשית שמתחילה קדושה להתווסף בעולמות, וזמן אחר חצי היום של ערב שבת הוא בחינה גבוהה יותר 'שאז הוא זמן הנקרא תוספת שבת, ואינו שבת גמור'.

ושמא אף לענין מעשה סבירא ליה להמשנת חסידים, שהטובל אחר חצות היום, כפי שהוא לכתחילה, יטבול את שתי הטבילות, הראשונה להסיר בגדי חול והשניה לקבל תוספת שבת. אבל מי שלא יכול היה להמתין עד זמן חצות, והוצרך לטבול אחרי שעברו ארבע שעות, יש לו לטבול רק טבילה אחת, שעניינה להסיר בגדי חול, אבל טבילה שניה, שהיא לקבל עליו תוספת שבת ממש, אין לו לטבולה, מכיוון שאין לה מקום על פי הסוד אלא אחר חצות היום של ערב שבת. כן נראה לדון לבאר בשיטתו של הרב משנת חסידים.

ו.

זמן הטבילה בערב יום טוב

וכשם שנתבאר כי טובל הוא בערב שבת מתחילת שעה חמישית, כן הוא גם בטבילת ערב יום טוב, שהרי כתב בשער הכוונות (ע"ח א') 'ענין הטבילה בערבי ימים טובים כמו בערבי שבתות', ומשמע שאין ביניהם חילוק כלל. והן אמנם שבערב שבת יכול הוא להקדים מצפרא, ולטבול לאחר קריאת הפרשה שמו"ת, אך ביום טוב, שאין שם קריאת שמו"ת [אף כאשר חל היו"ט בשבת], אין הוא יכול לקבל תוספת היום קודם ארבע שעות, ולכן בערב יום טוב זמן הטבילה במקוה הוא מתחילת שעה חמישית. מיהו, בשמחת תורה, הואיל והורה האריז"ל (שער המצוות ל"ד ב') לקרות את פרשת וזאת הברכה שמו"ת ביום הושענא רבה, הדר דינא שאפשר לטבול מיד אחר הקריאה גם קודם ארבע שעות.

הן אמנם שבהלכות פסח כתב המשנה ברורה (סי' תע"ב ס"ק כ"ב) 'אחר חצות ילך לבית המרחץ ויטבול לכבוד הרגל', ומשמע דקפידא יש בדבר לטבול אחרי חצות דוקא ולא קודם. אך הנה מקור דברי המשנה ברורה נראה שהוא מהשל"ה הקדוש (מסכת פסחים, נר מצוה, אות ל"א) 'ואחר כך מחצות ואילך הוא יום טוב בשביל קדושת קרבן פסח וכו', ילך למרחץ ויטבול עצמו לכבוד

(יא). כף החיים (סי' כ"ז אות ט"ז). שם כתב כן בשם 'עבודה ומורה דרך' (קכ"ז א'), מיהו המעיין שם יראה שלא כתב דבר זה בהדיא, רק שהלך בדרך הפע"ח והנגיד ומצוה, שהעתיקו את שני הדברים. ואף התם, תחילה העתיק את הנהגת האר"י לטבול אחר קריאת הפרשה או ארבע שעות (בשם שו"ע האריז"ל), ואח"ז הביא מסיפור האריז"ל 'אין לטבול כלל קודם חצות היום', ויתכן שהחבי"ף סבר שכן יש להוציא מדבריו ז"ל.

הרגל אשר בחר בנו מכל העמים^(א). וא"כ איכא למימר דהשל"ה לטעמיה אזיל, אשר גם בערב שבת כתב לטבול אחרי חצות (מסכת שבת, נר מצוה, אות י"ב). והמעין בדבריו הקדושים שם ישכיל אל נכון במקור דבריו, כי הוא נובע ממאי דפשיטא ליה להשל"ה שאין לטבול עד לאחר קריאת שמו"ת, וכאשר היה נוהג האריז"ל. ומעתה, מאחר שהוא הביא שם 'למצוה מן המובחר לא יקרא (שמו"ת) רק ביום ששי אחר חצות, וכן כתב בכתבי הקדש דהאריז"ל^(ב), מזה הסיק השל"ה שזמן הטבילה הוא רק אחרי חצות, שהרי היא מאוחרת לקריאת הפרשה, שדינה להיות נקראת מחצות ואילך.

וכפי הנראה מקורו של השל"ה הוא הקטע הנדפס בפרי עץ חיים (שער השבת פרק ב'): 'ומצות שמו"ת בזמנה, יום ששי אחר חצות'^(ג). אבל הנה קטע זה הודגש בתחילתו שהוא מ'החברים' (ולא ממחרתו ז"ל). ואכן בהמשך דברי הפע"ח מביא הוא את כל לשון השער הכוונות, המורים בהדיא היפך זה, וכן ישנו בידינו מכתבת מהרח"ו ז"ל בעצמו (בשער הכוונות, הנדפס בשם שער התפלה, וכנ"ל), שהאריז"ל היה קורא הפרשה מיד אחרי תפילת שחרית ולאחריה היה טובל.

ומעתה, מכיוון שנתבאר כי מה שכתב השל"ה שבערב שבת יטבול לאחר חצות, הוא מבוסס על מה שכתב כי גם קריאת שמו"ת היא לאחר חצות, על כן אנן דמחזור לן למיעבד עובדא כעדות המהרח"ו ז"ל (בשער הכוונות, והובא בפע"ח שם), כי מנהגו הטוב של האר"י הקדוש היה לקרוא שמו"ת מצפרא, וממילא אין לן לאחר הטבילה לאחר חצות, ואדרבה היא נעשית תיכף לאחר קריאת שמו"ת, בשעות הבוקר. וכבר תמה בזה בפתח הדביר (סי' ר"ס ס"ק ו') שהביא את

(ב). והמ"ב שם בהמשך דבריו מביא בפירוש את השל"ה כלפי המשך דבריו שם.

(ג). בספר פע"ח נוספו הוספות רבות בשם 'החברים', ורובם ככולם מקורם טהור בספר הכוונות להר"מ טרינקי (ונציה ש"פ), אשר מרבה הוא להביא מתורת הרמ"ע מפאנו. ומסתבר כי גם תוספת זו, הנמצאת אצל הר"מ טרינקי (בדף ט' ב', וסותר הדבר למה שהעתיק לעיל שם את דברי שעה"כ), גם היא מתורת רמ"ע מפאנו, שכתב כן בהדיא בכנפי יונה (וכדלעיל אות א').

גם לתלמיד האריז"ל, הר"ר יוסף אבן טבול, מצאנו שכתב לטבול אחרי חצות (דרושי הכוונות לרבי יוסף אבן טבול, י' אביב, בתוך ספר הזכרון להרב יצחק נסים, חלק ד' עמ' ע"ב), וכן נקט בסידור בית יעקב למהר"י עמדין ז"ל (דיני ערב שבת, אות כ"ג). וע"ע במעשה חושב (לבעל החסד לאברהם, העמוד השני הרמון השני) שמתחילה נקט שיטבול אחר חצות, ושוב הגיה במהדורה בתרא דיטבול מעט קודם חצות, ואח"כ יקרא שמו"ת.

אולי יסוד הדברים נשתלשל מלשון ספר הכוונות הישן (למהר"א פנצירי, ענין קריאת השבוע, עמ' קמ"ג): 'אחר שיקרא הפרשה שמו"ת ביום הששי ילך לבית הטבילה, ועיקר הטבילה היא אחר חצות, וזמן חצות שהזכיר על הטבילה פירושו דקאי גם אשמו"ת, ובפרט שהתיר שם לקרוא אחרי הטבילה. ועכ"פ, איך שלא יהיה הטעם והמקור, העיקר הוא כמתברר מלשונו המזוקקת של מהרח"ו, וכנדפס בשער הכוונות, שזמן קריאת שמו"ת הוא מצפרא ואין לו שייכות עם חצות כלל [ודברי ספר הכוונות הישן כבר נתבארו לעיל (אות ג')] שעיקר גילוי הארת הטבילה הוא אחר חצות, ולא הטבילה עצמה].

הטעם שבחרנו לפתוח תחילה בהבאת דברי ספר הכוונות שבעריכת מהר"א פנצירי ז"ל, הוא משום שספר זה הוא הראשון והמוקדם לשאר ספרי הכוונות, והוא הסדר הקדום והמקורי של ספר הכוונות. הספר נערך על ידי תלמידו של מהרח"ו, ובחייו, ונחשב כמהדורא קמא של מהרח"ו. לאחר מכן, חזר ושכלל מהרח"ו את הספר, וערך ממנו את שער הכוונות, והוא נחשב כמהדורא בתרא לספר זה. גם ספר פרי עץ חיים נערך על בסיס ספר זה (כל זה מדברי המו"ל בהקדמתו). לאחר סידור הדברים ועריכתם לדפוס, העירונו חכמי לב, כי לדעתם אין ייחודיות לספר זה על פני שאר ספרי הכוונות, וכגון של הר"ב הלוי והר"א גואשטלה (אשר רק אותם מזכיר הר"מ פופרש), ואדרבה הואיל ונעתקו בו גם קטעים מתורת הרמ"ע מפאנו, רגלים לדבר שאין הספר יכול להיחשב כמקורי מהעתקת הת"ר ניירים של מהרח"ו. ובפרט קטע זה שאנו עוסקים בו, אשר מעניינו ניכר שהוא תוספת המסדר ואינו שייך לעיקר הסוגיא שם, העוסקת בקריאת שמו"ת. הואיל ולמעשה אין לנו אלא דברי מהרח"ו בשער הכוונות, אשר נתבארו לעיל באר היטב, ומה שהעירו בדברי ספר הכוונות אינו אלא לפלפולא דאורייתא, לא שינינו בנף הדברים, והנחנו כמות שהם, והבוחר יבחר.

דברי השל"ה, ואת היעב"ץ שכתב כמותו, ותמה על זה הרבה: 'והוא פלא, שכל חיבורו סידר עפ"י מנהגי האר"י ז"ל, ותמיד מביא דבריו וכו', וכאן כתב היפך דבריו בתרת, הן בסדרו שהאר"י ז"ל הקדים שמו"ת לטבילה כנז' והן בזמן שהאר"י ז"ל היה קוראה תיכף בסיימו תפלת שחרית, והוא מצוה לקרותה אחר חצות, וצריך ישוב'. ואם כי ודאי יש ליישב, שהם סמכו על דברי הפע"ח דהוה שכיח גביהו [טפי משער הכוונות], מכל מקום חזינן כי בעל פתה"ד הוה ברירא ליה מילתא, כי יש לנהוג כפי הנהגת האריז"ל וכעדות תלמידו מהרח"ו, לקרות שמו"ת מצפרא ולטבול תיכף אחר הקריאה, וזמן חצות אינו ענין לדהכא כלל".

והואיל וכן, נמצא כי גם בערב פסח לא אמר השל"ה לטבול אחרי חצות, אלא משום שלדידיה כן הוא בכל ערב שבת, אבל לפי מה שהעיד מהרח"ו על מנהג האר"י, שבערב שבת היה טובל מתחילת השעה החמישית [כאשר נאנס ולא קרא שמו"ת ביום ששי בבוקר], הוא הדין והוא הטעם שגם בערב פסח יש לטבול מסוף ארבע שעות שהוא תחילת השעה החמישית [כי בו ביום ליכא לאמירת שמו"ת].

ז.

זמן טבילת ערב ראש השנה

ועל זו הדרך, כן הוא לענין טבילה של ערב ראש השנה ויום הכפורים, שהביא המשנה ברורה (סי' תקפ"א ס"ק כ"ו) מהחיי אדם (בהל' ר"ה, כלל קל"ח ס"ה. ובהל' יוה"כ, כלל קמ"ד ס"ז): 'ועיקר זמן הטבילה לאחר חצות, ומיהו הרוצה להקדים לא יקדים משעה חמשית של היום, שעה אחת קודם חצות'. הנה, אם כי לא גילה הח"א מחצב מסתר רזי צפונותיו, הדעת נותנת כי מקורו טהור בדברי המקובלים אודות טבילת ערב שבת, וכבר הרגיש בדבר הגרי"א ויינטרויב זצ"ל (מכתב ישראל ח"ב סי' נ"ז).

אמנם, אחר הביקוש והעיון נראה כי לא זו בלבד, ורחוק הדבר שיהיה הח"א קובע כללי טבילה של ערב ימים נוראים על פי טבילת ע"ש, בשעה שבהלכות שבת לא הזכיר מזה כלל, אלא היותר נראה הוא שהמקור ממנו מעתיק הח"א מדבר בהדיא בדבר טבילת ראש השנה ויום כיפור. והנה, אם נבקש איזה מספרי המקובלים נזכר בספר חיי אדם, לא נצטרך להרחיק עדותנו אלא קרוב אליך הדבר מאד. בשני מקומות בהלכות יום הכפורים (סי' קמ"ד ס"כ, וסי' קמ"ה סכ"ג) הזכיר הח"א בפירושו את הספר חמדת ימים, ומציין לתפילה שחיבר לומר בכניסת היום הקדוש,

(יד). ואם אינו יכול לטבול ביום ששי, יל"ע אם לדמות זה למש"כ הפוסקים דאם אינו יכול לרחוץ ביום ששי ירחץ ביום חמישי (עי' משנה ברורה סי' ר"ס ס"ק ה'), וה"נ יטבול ביום חמישי. והביאו בזה מהקצש"ע מנחת שבת (סי' ע"ב ס"ק נ"ה) שנקט כן שיטבול ביום חמישי ויכוין לכבוד שבת, והביא ע"ז מעשה מגדול אחד (ומצאתי שכן היה מנהגו של הרה"ק רבי מרדכי מקוזמיר בשנותיו האחרונות, לטבול ביום ה', גדולת מרדכי עמ' קכ"ו). שוב מצאתי במועד לכל חי (למהר"ח פאלאג'י, סי' י"ב סי"א) 'ההולכים למרחצאות ליל ער"ה וליל עיוה"ך לטבול לא עשו ולא כלום במה שטובלים, כי הטבילה צריכה ביום אחר שעה חמשית ולא קודם כמ"ש בחמ"י דכ"ח ע"ג, אלא דלפעמים ברור לו שלא יהיה לו פנאי ביום, או דלא ימצא הטבילה זכה וברה, עכ"פ יזהר שיהיה אחר שהאיר היום'.

הרב חיד"א ז"ל היה רושם לעצמו הנהגות יקרות שנהג בהם בימים טובים (ונדפסו בספר רבי חיד"א, מ' בנייהו מוה"ק תשי"ט), ושם איתא (עמ' תקמ"ב) 'ערב שבועות דוקא טבילה', ומשמע שהוא כלפי מש"ש (עמ' תקמ"ח) 'טבילה י"ג נסין'. ודהיינו דבאותו הפסח טבל יום קודם, ובשבועות הנ"ל הקפיד שיהיה זה דוקא בערב החג, ואשרי היודע.

האוצר ◆ גיליון ל"א

ולתיקון לרואה ביום הכפורים. מעתה, אין לנו אלא לעיין בדברי החמדת ימים, בדבר זמן הטבילה בערב ר"ה ויוה"כ, ולראות את התאמת הדברים עם מש"כ החיי אדם.

ואכן, עינא דשפיר חזי למש"כ החמדת ימים (ראש השנה פ"ה אות ע"א), כלפי הטובלים בליל ערב ראש השנה 'אך לא ידעו בינה כי עיקר טבילה זו צריכה להיות אחר שעה חמישית שאז מתחיל להתנוצץ קדושת היום, ויתוסף הארת קדושה בנפש רוח ונשמה, לא כן הטובלים מבערב כי לא עלתה בידם רק רוח טהרה בלבד ולא תוספת קדושת היום'. ומכל מקום הוה פשיטא ליה להח"א שמה שהתיר החמ"י לטבול אחר שעה חמישית אינו אלא לענין דיעבד, שהרי בענייני יום הכפורים כתב החמ"י (פ"א אות י"ט) 'ואף אם יעשו כסדר הזה באשמורת הבוקר ערב יום כיפור לטבול וללקות לא יועילו, כי עיקר הטבילה הזאת וכן בכל ערב שבת ויום טוב צריכה להיות אחר חצות דווקא שאז מתחיל להתנוצץ קדושת היום, ויתוסף הארת קדושה עליונה בנר"נ שבו, כמו שכתבנו בפרקי ערב ר"ה בס"ד'. ומצירוף הקטעים להדדי (ובפרט שהחמ"י ביוה"כ מציין לדבריו בר"ה), למד החיי אדם דעיקר הטבילה צריך שתהיה אחר חצות, ורק כלפי המבקשים להקדים קאמר החמ"י דלכה"פ ימתינו 'אחר שעה חמישית'. ולשון החיי אדם, שהיא מתאימה לגמרי עם לשון החמדת ימים, מורה בחוש כי מכאן יסוד הדברים^{טו}.

ומוצא הדברים אתה למד, דאע"פ שבהלכות פסח סתם המ"ב כהשל"ה שיטבול אחר חצות, אין זה עומד בסתירה לדברים שכתב כאן כלל וכלל. שהרי אף בעל השמועה של השעה החמישית בראש השנה, שהוא החמדת הימים, הוא עצמו כתב בענייני יוה"כ שבכל ערב שבת ויום טוב צריך לטבול אחרי חצות. וכן הוא בהדיא בדבריו בענייני פסח (פ"ה אות י"ז): 'וטהור ידיים יוסיף אומץ לטהר עצמו ברגל, תכף ומיד אחר חצות לטבול לכבוד הרגל'. וביתר ביאור בענייני שבת (פ"ג אות פ"ו): 'שאף שגילוי קדושת שבת תאיר אחר ארבע שעות, מכל מקום אין לטבול כי אם אחר חצות שאז הוא עיקר הגילוי'. וברירא מילתא דלעולם נוקט החמדת ימים שלא יטבול אלא אחרי חצות, וכלפי המקדימין קרא שלא יטבול עד שעה החמישית^{טז}, אבל סתם הוראה

טו. ולא רצה הח"א להזכיר את שמו של הח"י, רק בשני המקומות הנ"ל, הואיל ובהם לא כתב איזה דין משמו, אלא שמציין לתפילה ולתיקון סידר החמדת ימים, ועל כן הוצרך להזכיר שמו (הואיל ואת התפילה והתיקון עצמם לא העתיק הח"א) לשלוח לשם את המעיין.

וכדאי הדבר לעת הפנאי לבקש ולעיין עוד בספר חיי אדם, אם הביא עוד עניינים ומנהגים שלא בשם אומרים, אשר לא מצאנום כי אם בספר חמדת ימים. ולעת עתה, בחיפוש מקופיא, מצאתי בהגדה של פסח 'ויגד משה' (סי' כ"ח) שתמה על החיי אדם (כלל ק"ל סי"ד) מנא ליה דשני כזיתים של אפיקומן הם אחד זכר ולפסח והשני לחגיגה, והלא הפוסקים כולם פה אחד אמרו בשם מהר"ל שהם זכר לפסח ולמצה הבאה עמו, והביא שם שגם החמדת ימים (פסח פ"ו אות ק"ז) כתב כן 'ויקח האפיקומן שני זתים עליה, אחד זכר לקרבן חגיגה ואחד נגד קרבן פסח הנאכל על השובע', וצידד שמשם מקורו.

ובעומדי בזה לא אכלא שפתי מלהעיר, דהנה מהר"ח פאלאג'י ג"כ הביא לדברי חמדת ימים אלו (בספרו חיים לרא"ש, צפון אות א', דף ע"ו ב'), ונתעורר על מה שהקדים החמ"י חגיגה לפסח, שהוא היפך המנהג לומר תחילה זכר לפסח ואח"כ זכר לחגיגה, ופלפל בזה, וגם הביא להרב לב מבין (חמץ ומצה פ"ו, דף מ"ז ע"ג) שהסכים לשנות את המנהג ולומר את הנוסח כהחמ"י (לכא"ו הטעם הוא כדי שיהא כזית דפסח נאכל בסוף, שהרי הפסח הוא הנאכל על השובע) והביא שרבו פליגי עליו, ע"ש. אמנם, המעיין לעיל מינה בחמדת ימים (שם אות ל"ד) יראה כי בהדיא כתב 'וגם אפיקומן שני זתים עליה זכר לקרבן פסח וקרבן חגיגה כאשר יבא במקומו בס"ד', וא"כ חזינן דלאו דוקא הוא, ולא הקפיד החמ"י על הלשון כלל, פעם הקדים הפסח ופעם החגיגה.

טז. ויל"ע מפני מה התיר להם רק בסוף השעה החמישית ולא בתחילתה, והלא בענייני שבת נקט דהארת התוספת מתחילה אחר ארבע שעות דהיינו בתחילת השעה החמישית, ויש ליישב. גם ילה"ע קצת ע"ד הח"א, שהתיר להקדים יותר בשופי ממה שהתיר החמ"י, שלא כתב כלל להקל בדיעבד ורק דיבר כנגד אותם הטובלים מאורתא, וי"ל.

שיצאה ממנו בכל מקום הוא לטבול אחרי חצות דייקא. ומתאים זה גם עם דברי המ"ב בהלכות פסח, אשר סתם ולא פירש דזמן הטבילה הוא מחצות [והן אמנם שאם הוא נצרך מאד להקדים, יקדים מתחילת החמשת, דהקולא שהזכיר בראש השנה מהניא גם לכולהו שבתות וימים טובים].

ח.

ולענין מעשה, הנה עתה ידענו כי מקור דברי החיי אדם והמשנה ברורה, על כך שעיקר זמן טבילה בער"ה ויוה"כ הוא מחצות היום, ועל כך שבדיעבד יטבול רק מסוף שעה חמשית ולא קודם, מספר חמדת ימים הוא. ומלבד מה שספר פלאי זה לא נודע עניינו ונתחבטו בו רבים, וכידוע^(ז), הנה העיקר הברור בידינו הוא לנהוג כפי כתבי האריז"ל המדויקים אשר לפנינו בשער הכוונות, בלשון מהרח"ו המזוקקת, לטבול אחרי ארבע שעות דהיינו תחילת השעה החמישית (וכדלעיל הע' ד). וכל שכן בנידון דהכא, שהרי כבר בכתבי האריז"ל גופיה נפלו סתירות בדבר, וגם המקובלים הקדמונים, כהרמ"ע מפאנו והשל"ה, כתבו לטבול אחרי חצות, ואעפ"כ אנן נקיטינן בשפולי גלימתו של מהרח"ו ז"ל בשער הכוונות, כל שכן שלא יהיה החמדת ימים מצטרף אפילו כמסייע בעלמא לומר שהטבילה היא רק בסוף השעה החמישית ולא בתחילתה. ועל כן אף בערב ראש השנה שפיר יכול לטבול מתחילת שעה ה', שתי שעות קודם חצות היום^(ח).

וכבר רמז לזה הגאון הכף החיים, שעם הביאו (שם ס"ק פ"ב) את דברי החיי אדם רמז לעיין בדבריו שבהלכות הכנסת שבת (סי' ר"ס ס"ק ז'). והמקיים הוראתו ומעיין שם, רואה הוא עין בעין את דברי שער הכוונות, שכתב בפירוש שטובל 'אחר שהתחיל שעה חמשית מיום ששי', וה"נ בראש השנה, וה"ה לשאר ימים טובים^(ט).

שבתי וראיתי כי כבר נתעורר בכל זה הגר"מ ברנדסדורפר זצ"ל בשו"ת קנה בשם (ח"ד סי' כ"ט), וגם איהו ז"ל עלה במסילה בדרך ישרה זו, להתבונן במקורי הדברים ושרשם, בדברי

בתורת המגיד מזולאטשוב (עמ' ס"ו) כ' בשם המגיד מסטעפין (בערב פסח) 'יטבול קודם חצות', ומשמע דדוקא הוא.

(ז). ע"י באורך בתעלומת ספר (מוה"ק תשי"ד), וקונטרס חמדת יוסף (רי"ח מזרחי) ובספר אוצר חמדת ימים (רד"ש קוסובסקי), ובספר אר"ש חמדה (רא"א אהרונוב), ובהקדמה לחמ"י מהדורת בני ברק תשע"א, ועדיין הדברים רחוקים מלהיות מחזוריים.

(ח). וכל שעות אלו זמניות הן, וכמ"ש השמן ששון (ענין ליל ר', ס"ק ה').

בסדר היום כתב 'וכדי שתעלה לו טבילתו עד המחרת היה נראה לי ראוי וכדאי וכו', ומי שצריך לה יחזור ויטבול בשחרית, וחזינן דלא היו טובלים בבוקר של ראש השנה. וכן לפי דברי האריז"ל בטעם טבילת שבת שחרית אין זה שייך ביו"ט ובראש השנה, שקדושת היום והלילה אחת היא, וכדהשיב מהר"א מני להבן איש חי 'ועל טבילת יום ר"ה וכן שאר יו"ט, מעולם לא שמעתי חסיד ספרדי טובל' (מן הגנוזים ח"ז עמ' רצ"ג).

(ט). גם מש"כ הרמח"ל (קיצור כוונות, פסח) 'ואחר חצות ילך לטבול לקדושת הרגל', הוא משום דלטעמיה אזיל בטבילת ערב שבת, וכדכתב (סדר קבלת שבת) 'הנה בערב שבת אחר חצות תכין עצמך לשבת, ותלך לטבול להטהר', וע"ד שנת' בשיטת השל"ה הקדוש.

בעיקר הדבר שכתב הרמח"ל לטבול רק אחרי חצות, בשעה שמנהגו של האריז"ל היה לטבול כבר לאחר ארבע שעות, אמר לי הגר"נ רוטמן שליט"א כי יתכן שסבר הרמח"ל שהנהגת האר"י הייתה פרטית לו, שהיה יכול להשיג הארת תוספת שבת מתחילת השעה החמשית, אבל שאר כל אדם ימתנו לשעת חצות, שאז הוא זמן תוספת שבת ממש.

האר"י החי אשר ממנו ישקו העדרים. וככל הנ"ל העלה גם שם. ראשית, שאין לחלק כלל בין טבילת ערב שבת לטבילת ערבי ימים טובים ולטבילת ערב ראש השנה ויוה"כ. ושנית, שבכולן הזמן הראוי לטבילה הוא מסוף ארבע שעות שהוא תחילת שעה חמישית^(ג). רק אעירה נא, כי מש"כ שם הקנה בשם, דדברי הח"א והמ"ב שכתבו לטבול שעה אחת קודם חצות היום, 'טעות היא בידם וצריך לומר שלא יקדים לטבול עד שתי שעות קודם חצות', אינו כן ח"ו, רק שהיו נסמכים על שלחנם של המקובלים הנוקטים כי הזמן הוא מסוף שעה חמישית ולא מתחילתה, ובאמת כי כן נקט גם הלשם שבו ואחלמה^(כ). והן אמנם דאנו הולכים לאור דברי שער הכוונות המאירים כספירים, וכן יש לנהוג למעשה, לטבול מתחילת שעה חמישית ולא מסופה, אך לשון 'טעות' המורה כאילו הוא פליטת הקולמוס חלילה, הא לא שייך, אלא אכן כן היא דעת רבים גדולים וטובים, למרות שמדיוק לשונות האריז"ל הוכרע בודאי היפך זה.

ט.

זמן טבילת ערב יום הכפורים

מיהו כל זה אינו אלא בטבילה של ערב ראש השנה, אבל טבילת ערב יום הכפורים ודאי יש להקפיד בה על זמן חצות דוקא. והנה ענין זה לאו מילתא חדתא היא, אלא נפתח הוא בגדולים. שהרי כבר כתב הטור (סי' תר"ו) בשם רב עמרם גאון 'טובל אדם בשעה שביעית ומתפלל מנחה', וכבר הביאו הרא"ש (פ' יום הכפורים סי' כ"ד), וכע"ז במחזור ויטרי (הל' יוה"כ אות א') ובשבלי הלקט (סימן ש"י) שכתבו 'טובל אדם בשבע שעות או בשמונה'^(ב). וגם בספר המנהגות לה"ר משה ב"ר שמואל 'משש שעות ולמעלה טובל אדם וטהר', וכ"ה במנהגי מהר"א חילדיק. ועל כן ברירא מילתא דהואיל וטבילה זו תקנת גאונים היא, יש להקפיד על מאי דפשיטא להו, שאין זמן הטבילה כלל קודם חצות.

והן אמנם שמרן השלחן ערוך (שם ס"ד) כתב 'יכול לטבול וללקות מתי שירצה', הנה אין המכוון בזה כלל על הקדמת הטבילה קודם חצות, אלא אדרבה הוא להתיר לטבול גם אחרי תפלת המנחה. שהרי מקור הדברים הוא בכל בו (סי' ס"ח) שכתב שם בשם מהר"ם, והמעייין יראה דכלפי מ"ש הכל בו תחילה 'וגם נהגו ישראל לטהר עצמן ולטבול קודם תפלת המנחה', קאמר המהר"ם 'שיכול אדם ללקות ולטבול מתי שירצה, רק שיהיה קודם לילה'. וכ"מ בביאור הגר"א (ס"ק י') 'לאפוקי מרב עמרם שכתב בשעה שביעית קודם מנחה, וליתא, דעיקרו משום יום הכיפורים', וחזינן שאין הנידון אלא בדבר איחור הטבילה אחרי תפילת המנחה, אבל על הקדמתה לא שמענו.

(כ). ונקט שם דמש"כ השל"ה שבערב פסח ירחץ אחרי חצות, הוא משום דבפלא קמא דיומא הריהו עסוק בביעור חמץ ובצרכי החג. ואם היה רואה ז"ל כי גם בערב שבת נקט השל"ה שיטבול רק אחרי חצות, ודאי היה מפרש דלטעמיה אזיל, וכמו שיסד שם הקנה בשם להשוות בוודאי בין הטבילות.

(כא). הקדמות ושערים דף צ"ו ב'. והיה הדבר בעיניו הקדושות ז"ל לעיקר גדול, והדר עליה בכמה וכמה דוכתי בגליונותיו לכתבי האר"י ז"ל (שערי מאמרי רשב"י אות מ"ד, שער הגלגולים אות ב', ספר הגלגולים אות כ"א, ליקוטי תורה אות י"ב).

(כב). ובתניא רבתי (סי' ע"ח) 'בשמונה שעות או בתשע שעות ביום', ויל"ע מה ענינם, בשלמא שבע ושמונה שעות היינו סמוך לחצות, אבל ח' וט' מהם.

ועל כן, כל מה שנתבאר דע"פ האריז"ל יכול הוא לכתחילה להקדים את הטבילה מסוף שעה רביעית ואינו צריך להמתין על סוף שעה חמישית ועל חצות, אין זה אלא בטבילה של ערב ראש השנה, אבל בשל ערב יום הכפורים אין לנו אלא דברי הקדמונים, שנהגו כרב עמרם גאון לטבול רק ממש שעות ולמעלה.

י.

והנה, סדר הכנת שבת תקנו וסידרו האריז"ל בדיוק ובדקדוק מכוונים היטב (שער הכונות, ענין יום הששי עצמו). תחילה קרא את הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום, לאחר מכן היה טובל הטבילה של ערב שבת, אחר כך היה ממשיך קדושת שבת על ידי תפילת המנחה בכוונה שלימה וברורה, אח"כ קיים את מצות עירוב, ואז קצץ צפרניו. לאחר כל הסדר הזה, שנה לנו בשער הכונות 'ענין רחיצת פניו ידיו ורגליו', ובו נתבארו כוונות הרחיצה על מכונם, ואז, לאחר הרחיצה מודיענו מהרח"ו את 'ענין מלבושי השבת'. דבר דבור על אופנו, בסדר נכון ומתוקן.

אתה הראת לדעת, כי מנהג הטבילה בערב שבת, אין לו שום שייכות עם רחיצת פניו ידיו ורגליו בחמין. סודם וטעמם, יסודם וענינם, לא קרבו זה אל זה, ולא שייכי בהדדי. אף שורשם ומקורם הוא שונה, שהרחיצה בחמין שמענוה בתלמוד בבלי מסכת שבת (כ"ה ב'), והטבילה היא מנהגו של רב המנונא בזהר תרומה (קל"ו ב').

ומעתה, כל מה שנתבאר בדבר הקדמת הטבילה, דשפיר טביל מצפרא, ואף אם לא קרא הפרשה יכול הוא לטבול אחר ארבע שעות, ואחר חצות טובל לכולי עלמא, כל זה אינו אלא לענין הטבילה של קבלת קדושת תוספת שבת. אבל רחיצת פניו ידיו ורגליו בחמין, סידרה האריז"ל אחר תפילת המנחה ולפני לבישת בגדי שבת, וחזינן דמצד סודם של דברים ראויה היא הרחיצה להיות סמוכה לשבת קדש, וכלשון הגמרא 'רחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית'^(כ). ועל

(ג). הנה רש"י שם פירש 'ערבית, ליל שבת', ופשוטו הוא שהיה זה בליל שבת ממש, וכמ"ש החתם סופר (בחדושי שם). והפמ"ג (בראש יוסף שם) כתב שהוא לאו דוקא, אלא ערב שבת מבעוד יום, וכע"ז בנמוקי או"ח (סי' שכ"ו) דכוונת רש"י לבין הערבים. ואכן, בספר היראה לרבינו יונה כתב (אות ש"י) "וירחץ פיו"ר בחמין לערב לאחר שעשה כל צרכיו, ומשמע דמלשון ערבית דייק לה שתהא הרחיצה סמוך לערב.

אמנם, הר"ן פירש 'רחיצת ידים ורגלים ערבית, בערב שבת', וכן משמע בדברי הרמב"ם (שבת ל' ב') 'איהו כבוד, זה שאמרו חכמים שמצוה על האדם לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בערב שבת מפני כבוד השבת', וכ"ה בטוש"ע (סי' ר"ס ס"א). ומשמע שפירשו שם"ש בגמ' 'ערבית' המכוון הוא כלפי יום ששי, שהוא נקרא ערב שבת, והוא פלא, ולא אשכחן דכוותה שקראו את היום הששי בשם ערבית [וקשה לומר שבגירסת הגמרא שלפניהם היתה חסרה תבת 'ערבית', וכמו שהוא בכת"י וטיקן 127 (כך מצאתי בפרוייקט 'הכי גרסינן' של פרידברג, ותודתי נתונה להם), דמשמע שהדגשת לשונם ז"ל 'ערב שבת' היא כנגד תיבת 'ערבית' שבגמרא].

והנה, בפרק שמונה שרצים (שבת ק"ח ב') דנה הגמ' בדבר רפואת הקילורין לעין, ואמרו שם 'הכי אמר שמואל, טובה טיפת צונן שחרית, ורחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית, מכל קילורין שבעולם'. והנה, התם לא מיירי בשבת כלל, אלא הוא ענין של רפואה להאיר את העיניים [העירני לגמרא זו ידידי, הרה"ג רבי רפאל קצנלבוגן שליט"א]. והלשון השווה בשני המקומות, מורה באצבע כי אף מ"ש בגמ' פרק במה מדליקין דרחיצה זו היא כבוד שבת, היינו על דרך זה, ומפני שרחיצה זו טובה מכל קילורין והיא מועילה מאד לאדם. ומעתה נמצאו דברי רש"י מאירים כספירים, שהרי בגמ' שם ודאי לא מיירי בשבת אלא רפואה זו בערבית של כל יום היא, אם ירצה בה, ועל כן פירש רש"י דמ"ש 'ערבית' היינו בלילה, ולכן פירש שהוא בליל שבת. ולא סגי לן לפרש דערבית היינו ערב שבת, שהרי בפ' שמונה שרצים לא נוכל לפרש כן. ואולי גם מ"ש הרמב"ם והר"ן 'ערב שבת' היינו לעתותי

כן, המנהג הנכון הוא לטבול בצפרא אחר שמו"ת או ארבע שעות, וכמו שהיה נוהג האריז"ל גופיה, וכל שיקדים הטבילה כן יקדם לקבל קדושת תוספת שבת, ואת דין הרחיצה בחמין יקיים בזמנו הראוי לו, שהוא סמוך לשבת ממש קודם שילבש בגדים של שבת.

וכן הוא בברכי יוסף (סי' ר"ס ס"ק ג'): 'ראיתי חסידים ואנשי מעשה דכל ערב שבת היו רוחצים במרחץ, ואחר כך טובלים במקוה טהורה, ובערב היו רוחצים פניו ידיו ורגליו בחמין'. וכזה העיד על עצמו בעל חמדת ימים (ח"א פ"ג אות ק"ב), שהיה טובל ורוחץ קודם מנחה, 'ואחר כך נהגתי לרחוץ במי חמין בתוך הבית, סמוך לעת קבלת שבת בשדה', וכע"ז בשיירי הכנסת הגדולה (סי' רס"ב הגה"ט ס"ק ג') 'דאם הלך למרחץ ביום ששי בעוד היום גדול, צריך לחזור ולרחוץ פניו ידיו ורגליו סמוך לערב^(כד)'.

ובזה מבאר הברכ"י (ס"ק ב') את מנהגו של רבי יהודה ברבי אלעאי. דהנה הטור (שם) כתב דלכתחילה מצוה לרחוץ כל גופו, והקשה האליה רבא (שם ס"ק א') א"כ מפני מה היה נוהג רבי יהודה שהיו מביאין לפניו עריבה מליאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו, ולמה לא רחץ את כל גופו, שכן היא המצוה לכתחילה. ומיישב מרן החיד"א: 'דר"י בר אלעאי היה רגיל לטבול במקוה טהרה או בנהר, על דרך שאמרו במדרשו של רשב"י, ולעת ערב היה רוחץ פי"ו במים חמין, אבל מי שאינו טובל מצוה מן המובחר לרחוץ גופו'.

יא.

והשתא דאתנן להכי, הנה רבים שואלים מי יראנו טוב, הי מינייהו קדים, הטבילה במקוה, או רחיצת הגוף בחמין. הן אמנם שהיה מקום להקדים את הרחיצה, שהיא דינא דגמרא, אך מאידך שמא אדרבה יש לטבול לפניו בכדי שתהיה הרחיצה נעשית בטהרה. והמעייין בסדר דברי האריז"ל, יראה ששאלה זו ממקומה היא מוכרעת, שאת הטבילה היה מקיים מצפרא, ואת הרחיצה היה סומך לשבת, והיה מתפלל מנחה ביניהן, וא"כ ודאי טבילה לרחיצה קודמת.

ערב ולא מבקרו של יום הששי, וצ"ע.

ושו"ר שכן הוא ביחוס תנאים ואמוראים לרבינו יהודה ב"ר קלונימוס (ערך רבי זכאי ח') 'טובה טיפת צונן שחרית ורחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית מכל קלורין שבעולם, ונראה מפני שרחיצת ידים ורגלים בחמין הנאת הגוף ומאיר העינים לפיכך עשאה בערב שבת מצות חובה'. וא"כ ברורים הדברים דערבית היינו דוקא, ואם לא ננקוט שהוא בליל שבת, אזי הוא לעת ערב סמוך לכניסת השבת.

הן אמנם שהרמ"א (סו"ס רס"ב) כתב שירחוץ 'סמוך לערב', אך אין זה אלא לקיים את הוראת ההגהות מרדכי (שהביא בדרכי משה סי' ר"ס ס"ק א') 'דמצוה לרחוץ בערב שבת, וללבוש בגדי שבת מיד'. וא"כ מבואר שאין כאן מעלה בעצם הרחיצה סמוך לשבת, רק מצד שאז לובש את בגדי השבת. והנה, המשנה ברורה (ס"ק י"ב) כתב ע"ז דא"ז אלא כשהוא רוחץ עצמו בביתו ולא כשהוא הולך למרחץ, שאז 'בודאי מהנכון להקדים עצמו כדי שלא יבא לחילול שבת'. ולכאורה, כדי לקיים את פסק הרמ"א לרחוץ סמוך ללבישה, טוב יותר שלא ירחוץ בבית המרחץ, ואז מקיים הוא את דינא דגמרא לרחוץ 'ערבית' [ואת הטבילה יעשה מצפרא], וכפירוש רש"י (אליבא דהפמ"ג), רבינו יונה והסדר תנאים ואמוראים שיש לרחוץ בערב דוקא.

וכבר העירו הגר"מ שטרנבוך שליט"א (עם התורה, מהד"א ח' עמ' ע"ב) והגרמ"מ קארפ (הל' שבת בשבת פ"א הע' 51) על מעלת הרחיצה סמוך לערב [אלא שהעירו כי כתב המ"ב דהרוחץ בבית המרחץ יש לו להקדים. ויש לדון דעל כן טוב יותר לרחוץ בביתו, וכהנהגת החסידים שהביא הברכי יוסף].

(כד). אלא שטעמו של השכנה"ג הוא משום דברי הרמ"א שירחוץ סמוך ללבישת הבגדים, ולא דייק לישנא דערבית.

גם במשנת חסידים (מסכת יום הששי) הקדים טבילה (פרק ז') לרחיצת פניו ידיו ורגליו (פרק ח'). והן אמנם ששינה שם מעט מסדר האריז"ל, וסידר את תפילת מנחה (מסכת תוספת) לאחר הרחיצה ולא לפני, ומסתברא שהוא מפני טעמים מעשיים, וכגון שלא הייתה שהות ביום לרחוץ וללבוש בגדי שבת לאחר תפילת מנחה. אי נמי, שהיו נעשים הטבילה והרחיצה באותו מקום, ועל כן היה מן הצורך לסמכם בהדדי [וכמו שהוא גבן]. גם הרמ"ע מפאנו, הרש"ש, הרמח"ל והחיד"א¹¹⁸ סמכו טבילה אצל הרחיצה, והן אמנם ששינו מעט מסדרו של האריז"ל [מאיוזה טעם אשר יהיה, וסוד קדושים הסתר דבר], הא מיהת מדוקדק בדבריהם הקדושים, דאף לפי סדר דידהו ז"ל, טבילת המקוה קודמת לרחיצה בחמין¹¹⁹. וכידוע, כן הדגיש ביסוד ושוורש העבודה (שער העליון פרק א'): 'ואחר הטבילה דווקא, ישתדל אחר ימים חמין לרחוץ בהם פיו', על סדר זה דווקא'.

מיהו יש להעיר, דהיכא שסומך את הרחיצה מיד אחר הטבילה, לכאורה צד הפסד בידו, שהרי נמצא שאינו מקיים את הוראת שער הכוונות 'וכשתעלה מן הטבילה אל תנגב עצמך במטפחת, כי מימי שבת צריך שהגוף ישאב אותם', ואילו אדם זה, מכיוון שתיכף אחר טבילתו עלה ורחץ בחמין נמצא שלא שאב גופו את מי הטבילה, אלא הסירן מעליו על ידי הרחיצה¹²⁰. ואל יאמר האומר, שמכל מקום מקפיד הוא שלא להסתפק אחר הרחיצה, דאדרבה ואדרבה העיד בנו בשער הכוונות כי האריז"ל לאחר שהיה רוחץ פניו ידיו ורגליו, 'היה מנגב אותם במטפחת'. ועינינו הרואות, דדוקא בטבילה קפדינן שיהיו מי המקוה נשאבים לתוך גופו, משא"כ מי הרחיצה, שעניינם הוא סילוק הזוהמה [כדמפרש שם באורך, שהוא ענין שלהובא דאשא המגרשת את הקליפה] אדרבה יש לנגבם¹²¹. ועל כן, הואיל וקפדינן אסידרא, ויש להקדים

כה). הרמ"ע בכנפי יונה (ח"א פ' צ"ה צ"ו), הרש"ש בסידורו, הרמח"ל בקיצור כוונות, והחיד"א במורה באצבע (סי' ד', אותיות קל"ז-קל"ח). ועי' להגר"י הלל שליט"א (בהערותיו היקרות שם, עמודי הוראה הע' י"ג) דודאי מדוקדק בד' שעה"כ דקפדינן אסידרא. וצ"ע בכף החיים (סי' ר"ס ס"ק ד') שהביא את דברי האריז"ל בשעה"כ, והוציא מזה דלפי סודן של דברים יש קודם לרחוץ ואח"כ לטבול, וצ"ע, והן אמנם דיהיב הכה"ח טעמא דמסתברא, שקודם יוריד הזוהמא ואח"כ יטבול, אבל הסדר שנהג בו הארי"ה הרי נתפרש היטב בהדיא בשער הכוונות, ואי משום טעמיה, הלא גם בבית המקדש היו קודם טובלים לעצם הכניסה ואח"כ מקדשין ידיהם ורגליהם. הן אמנם שהביא שם הכה"ח שבפרי עץ חיים (שער השבת פ"ג) כתב 'קודם שתטבול תרחץ פניך', וכ"ה גם בנגיד ומצוה למהר"י צמח, אבל כנגד זה עומדים דברי שעה"כ [ועיין להרב באתי לגני (ח"ד עמ' י')] שתקין את הגירסא והגיה בד' הפע"ח 'אחר שתטבול תרחץ', והוא קשה, כי אח"כ כתב שם שוב 'ואחר שירחוץ אדם את רגליו במים חמין יטבול'. ובכ"ז ע"ע בספר 'הנהגות קבליות בשבת', מ' חלמיש, עמ' 118.

כו). ובדברי כולם, באה קציצת הצפורניים קודם הטבילה, ושמא נקטו דמפני שלא היה שייך לקצוץ בבית הטבילה, נקטו דהקדמת הקציצה לרחיצה היא עיקרית יותר מאשר איחורה לטבילה [ועכ"פ לכו"ע מאוחרת היא לקריאת שמו"ת, וכמבואר ממנהגו של האריז"ל. ובמגן אברהם (ר"ס רפ"ה) הביא מהשל"ה (מס' שבת, תורה אור, בהגהה) 'ויקוץ הצפרנים קודם הקריאה', ולטעמיה אויל, שקורא אחר חצות, ולמאי דנהיגינן כהאריז"ל להקדים את הקריאה מצפרא נמצא קוצץ אחרי הקריאה].

כז). וראיתי שכבר העיר בכיו"ב הגר"א עפ"ין (דברי שלום ח"ד עמ' ר"ה). ושמא אין הקפידא אלא בניגוב, אבל כשיורדים ממילא בדרך רחיצה לית לן בה, ולא גרע ממה שמתנגבים על ידי לבישת הבגדים [שהרי לא שמענו שצריך לעמוד כך בלא לבישה עד שיתנגב מאליו, ופשוט, ועי' משנה הלכות ח"ג סי' נ"ב, וצ"ע], וברוך היודע.

יש להעיר דאשכחן לקפידא זו שלא להתנגב רק בטבילת ערב שבת, שיש עליו מימי שבת, ולא בשאר טבילות, וניחא מה שהעירו מטבילת כהן גדול ביום הכפורים שהיה עולה ומסתפק. שו"ר בחמדת ימים (ח"א פ"ג אות צ') 'ואל תתעקש מאותה ששינוי עלה ונסתפק, דכהן גדול שאני דלא ליהוי דבר חוצץ בינו לבין הכתונת, וזה פשוט', ועי' משנה למלך (עבודת יוה"כ ב' ב'), וברכי יוסף (סי' כ"ז ס"ק א').

כח). בשמן ששון (ח"ד, סדר ערב שבת, ענין רחיצת פיו, ס"ק ד') נתקשה מפני מה ברחיצה לא הקפיד שישארו עליו מימי שבת, וביקש לחלק בין הגוף לבין הפנים, ולכאורה החילוק הוא בין טבילה לרחיצה, שענין טבילה הוא להיטהר במי המקוה,

הטבילה לרחיצה, אין להימנע מלנגב את המים, ואדרבה מי הרחיצה יש להקפיד לנגבם במטפחת.

והנה, מהר"י צמח (נגיד ומצוה, הכנות לשבת) כתב קודם את ענין הרחיצה, ולאחריה את הטבילה. ומה שהיפך את הסדר, יתכן לבארו משום שאחר ענין הטבילה מביא את מנהג האר"י שלא להתנגב אחריה כדי שישאב גופו מימי שבת, וא"כ עינינו הרואות דסבר מהר"י צמח דענין זה, שלא להתנגב אחר הטבילה כדאי הוא להפוך עבורו את הסדר ולהקדים רחיצה לטבילה. ומכל מקום, רוב בני אדם מנגבים עצמם אחר הטבילה^(ט), וממילא הדר דינא שיש להם לנהוג כהסדר דמעיקרא, ראשית יטבלו במקוה מים טהורים, ולאחריה ירחצו פיו"ר בחמים.

יב.

וכבר העיר בפתח הדביר: 'לאפוקי מנהג קצת בני אדם שבימות הקיץ רוחצים בשפת הים או בנהרות או אפילו בבית, במים צוננין, דלאו שפיר עבדי. דהמצוה היא דוקא בחמין, וכמנהגו של ר"י בר אלעאי, והכי הוי נמי דרשת הכתוב נשיתי טובה זו רחיצת יו"ר בחמין בערב שבת, ועל דרך הסוד ג"כ צריך בחמין דוקא וכמו שגלה סודו רבינו האר"י ז"ל'.

ועל כן, המסלול ומדקדק לטבול במי מעיינות ונהרות לתוספת קדושה וטהרה, אין זה אלא תחת הטבילה במקוה שבבית המרחץ, אבל אם באופן זה לא יהיו לו מים חמים לרחיצת פניו ידיו ורגליו, שנאמרה בהדיא בגמ' שבת וברמב"ם וטור ושלחן ערוך, הלא יצא שכרו בהפסדו, ומה מקום ספק יש בדבר. וה"נ מצוי הדבר באותם המתאחרים הרבה לבא לבית הטבילה, באופן שהוא בשעה שכבר אין שם מים חמים, ולא יהיה לו פנאי לרחוץ בביתו בחמין, ודאי יש לו להעדיף את הרחיצה על פני הטבילה, ועי' להגרמ"מ קארפ שליט"א (הלכות שבת בשבת, פ"א הע' ב"ט).

הן אמנם שבתולעת יעקב (להר"מ אבן גבאי, סתרי תפלות שבת) כתב דמצוה לרחוץ ערב שבת: 'ומזה הטעם צריכין לטבול בנהר כדי שתשרה עליהם אם הבנים, ואז יתעטרו בנפש יתירה', ומשמע דסגי בטבילה במקוה ולא בעינן לרחיצה בחמין כלל. והנה, גירסת השאילתות (תצוה שאילתא ס"ג) והראבי"ה (סי' קצ"ט) היא 'רחיצת ידים ורגלים רשות', וכ"ה גי' הר"ן, ולא גרסו 'בחמין' (רק בעובדא דריב"א), ויתכן דגם בספרים שלפני התולעת יעקב היה כן, ולכן סגי ליה ברחיצה שעל ידי הטבילה בנהר. אבל לספרים דידן, דגרסינן 'בחמין', וכמ"ש הרמב"ם והטור ושלחן ערוך, הרי שמלבד הטבילה במקוה בעינן גם רחיצה במים חמין.

והטובל במקוה של מים חמין, שורת הדין היא שעלו לו גם הטבילה וגם הרחיצה במעשה אחד, ונתקיימו שניהם בידו, וכבר העידו כן על הגה"ק הסטייפלו והגה"ק מסאטמאר

ומים אלו יפים הם, וטוב שיבלעו בגופו, אבל מי הרחיצה, שבאים כדי לסלק את הזוהמא, אדרבה טוב להסירם ממנו לגמרי. ושמתחתי שמצאתי כע"ז להרב באתי לגני (ח"ד עמ' י').

כט). ועי' במש"כ הפלא יועץ (דמשק אליעזר מערכת ש' אות ג') 'ואנחנו הספרדים אי אפשר בלא קניחה יפה במטפחת, אבל האשכנזים שאינן מקנחין כלל אחר הטבילה אפילו בחול, וכל שכן בשבת, להם נאה ויאה לטבול'. ועי' במש"כ הבן איש חי (ש"ש פרשת לך לך אות י"ז) דהאסטניס המוכרח לנגב ישאיר לכל הפחות מקום אחד בלא ניגוב.

זיע"א⁷). מיהו נראה כי מצד סודן של דברים תרי מילי נינהו, ורחיצת פניו ידיו ורגליו שהיא לגרש ולדחות את הקליפה והזוהמא ולהורידן אל התהום [וכמבו' כ"ז באורך בשער הכוונות (ס"ב ע"ד)], צריכה היא להיות בדרך רחיצה שהוא מוריד ומסיר מעליו את המים, ולא בדרך טבילה, כאשר הוא בא לטבול בתוכם, ועיין.

יג.

ועוד אחת אדבר, כי המתבונן בעינא פקיחא ראה יראה כי הן טבילת הטהרה והן רחיצת פיו"ר בחמין לסילוק הזוהמה, לא נזכר גביהו כלל וכלל כי היו נעשות בבית המרחץ. והטעם פשוט, דהואיל והאריז"ל היה מכוין בהם כוונות נשגבות ונאצלות, וכפי שסדרן באורך ובביאור היטב בשער הכוונות, על כן ברירא מילתא שלא היה זה בבית המרחץ, שהרי ההרהור שם בדברי תורה ובשמות הקדש אסור הוא מן הדין, וכמ"ש בגמרא ברכות (כ"ד ב') 'בכל מקום מותר להרהר בדברי תורה חוץ מבית המרחץ ומבית הכסא', וכ"ה בשלחן ערוך (או"ח סי' פ"ה ס"ב), ועל כן הכוונות בבית המרחץ אסורות הן מן הדין.

ובית הטבילה שהיה האריז"ל טובל בו, של צוננים היה, ובו מותר לקרוא קריאת שמע ולומר בו דברי תורה, וכמ"ש הכסף משנה (הל' קריאת שמע ג' ג') בשם רבינו מנוח⁸, ועל כן שפיר היה הוא מכוין בו את כל הכוונות הנצרכות. אבל האידנא, שהמקוואות הם חמים, וגם בור הטבילה עצמו מימיו חמים מאד ופעמים שהם רותחים ממש, הרי זה בית המרחץ גמור, והעובר ומכוין בו רח"ל עליו הכתוב אומר כי דבר ה' בזה, ואם פסק מה שכרו, אמר רבי אבהו, עליו הכתוב אומר ובדבר הזה תאריכו ימים (ברכות שם).

וכבר העיר בזה בכף החיים (סי' ר"ס ס"ק ה') שאחר שסידר באורך את כוונות הראויות לטבילה, הוסיף לומר שאע"פ שהאריז"ל כתב לכוין בעלותו מן הטבילה, מכל מקום נוהגין לכוין רק כאשר כל גופו טמון במים: 'משום דבבית המקוה אשר כאן בירושלים ת"ו רוחצין בו בני אדם ודינו כמרחץ שאסור להרהר בו דברי תורה'. והנה עצה זו אינה מועלת רק בנדון דהתם, שהיו רוחצים בבית המקוה אבל המקוה עצמו צונן היה, משא"כ לדידן, שהמקוואות עצמם רותחים הם, אסור לכוין גם במקוה עצמו. וכדמציין הכף החיים למש"כ לעיל (בסי' מ"ה ס"ק ה')⁹. והן אמנם שלענין ברכת הטבילה נתחבטו הרבה כיצד תברך האשה במקוה העומד בתוך המרחץ ששופכין בו מים חמים (ועי' משנה ברורה סי' פ"ד ס"ק ד'), אך הלא התם הכרח הוא לברך בתוך המים, וכמ"ש בשו"ע (יו"ד סי' ר' ס"א). ואף התם לא הקלו אלא בצירוף מה שאין המים חמים כל כך רק פושרים הם, ועל כן לענין ברכת טבילת כלים לא הקלו כלל אלא יברך בחוץ ויכנסו (ועי' בכל זה בשיעורי שבט הלוי, נדה, סי' ר' ס"ק ח'). אבל מקוואות שלנו, שמרתחים אותם הרבה, ודאי דינם כבית המרחץ גמור, והכוונה בהם אסורה בהחלט.

ל). ארחות רבינו (ח"א עמ' קצ"ח), שו"ת נשמת שבת (ח"א סי' קע"ד), וע"ש בשם אילנא דחיי (ח"ב ערב שבת אות ו') ואם המקוה הוא חמה א"צ לרחיצות פניו ידיו ורגליו בחמין. וע"ע בכרמי יהודה (סי' רמ"ד).

לא). וע"ע באו"ח סי' פ"ד, בט"ז (ס"ק ב') ובמשנה ברורה (ס"ק ד').

לב). וחפשי ומצאתי כי כבר העירו מזה בילקוט יוסף (שבת א', סי' ר"ס ס"ג) וברכת ה' (פ"ז סמ"א).

והואיל וכוונות המקוה הן נצרכות מאד לטהרת האדם, וכמו שהאריך קדוש ה' הגה"ק רבי אהרן ראטה זיע"א (טהרת הקדש, מאמר מקוה ישראל פ"ג), וכבר נדפסו כוונות המקוה שנתחברו על ידי הבעש"ט ועוד צדיקים קדושי עליון [ונסדרו יפה יפה בנקודות הכסף, חלק עניני וכוונות המקוה]. לכן אם חפץ הוא במלך, ונדבה אותו רוחו להיות טובל בכוונות, יראה ללכת למקוה שלעולם אין בו אלא צונן, וכמו שיש במערת שמעון הצדיק, ושם יוכל לכוין כהוגן. אך אם יכוין במקוה שהיא חמה, לא די שלא קיים מצוותו, אדרבה חוטא הוא בהרהור קדושה במקום הטנופת^(ג).

יד.

ובאמת שכן הוא גם מצד מצות הרחיצה עצמה, הלא מצוה היא מדברי חכמים שתקנוה לכבוד שבת קדש, שיהיה האדם רוחץ פניו ידיו ורגליו, ואם כן זר הוא בעיני שיהא נעשית בבית הפנימי דמרחץ, שהוא מקום מטונף האסור בהרהור תורה. ומצאתי שכבר נתעורר בזה הרה"ק מקאמארנא (שלחן הטהור, סי' ר"ס ס"ק א'): 'אבל במרחץ במקום שאסור להרהר בדברי תורה אסור לו שם לקיים מצוות, אפילו מצות חכמים, ומכש"כ מצוה דאורייתא, וירא שמים אם אפשר לו לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בביתו מה טוב. אם אי אפשר כי טורח גדול הוא, ילך למרחץ ואח"כ יקח לו כד מים חמין למקוה, ושם ירחץ לשם מצות חכמים וקדושת שבת'. וכפה"נ המדובר הוא במקוה צונן, ואז מועיל מה שלוקח מים חמים מהמרחץ החם למקוה הקר^(ד), אבל אצלנו אין שייכת עצה זו, כי המקוה עצמו חם הוא, א"כ גם שם אסור בהרהור תורה, והוא הדין שאין ראוי לקיים שם את מצות הרחיצה.

והרוחץ עצמו בביתו קודם כניסת השבת, כהנהגת הברכי יוסף והחמדת ימים, טוב הוא יותר, שהרי האמבטיה הביתית, שהיא נקיה בדרך כלל [וגם מצוי שעושים בה עוד שימושים, כביסה אחסון וכיו"ב] אינה חמורה כל כך כמו מרחץ, דנפיש ביה הבלא וזוהמא, וכדכתבו פוסקי הדור^(ה), ונמצא שמקיים הוא את מצות הרחיצה במקום שאינו כ"כ של זוהמא. והן אמנם דהיכא דלא אפשר שאני, וכדחזינן בדברי הרמ"א (יו"ד סי' י"ט ס"א), שנקט כדבר פשוט כי בית המטבחים הוא מקום מטונף, ואעפ"כ פשיטא ליה שמקיימים בו מצות שחיטה^(ו), ולא דן אלא על הברכה,

לג). ומה שהאריך להזהיר בטהרת הקדש, שלא יטבול בלי כוונה, הואיל וכתב בפע"ח (שער השבת פרק ג') שאם טובל בלא כוונות המקוה כפר במקוה ישראל ומעל בו מעל והוא טובל ושרץ בידו, הנה מלבד שכבר ציין שם בראש הקטע שהוא לתלמידי האריז"ל, וא"כ אין קטע זה ממהרח"ו, בלא"ה הדברים תמוהים מאד, ועיין במ"ש בזה בהג' המגיד מקאז'ניץ ז"ל על הפע"ח, ובמ"ש הפרי קדש הלולים (למהרצ"א מזידיטשוב עמ' קי"א וקי"ט), ובישמח משה (אבקת רוכל פ"ט ב').

לד). וכן מה שכתב המשנה ברורה (סי' תר"ו, שער הציון ס"ק כ"ב) בשם הפרי מגדים (מ"ז ס"ק ה'), שבתבילת ערב יום הכפורים יאמר בתוך המים אשמתי בגדתי וכו', בודאי אין זה אלא במקוה של צוננן, ולא בחמי חמין כדין, שודאי אסור בו הוידוי. שו"ר שהאריך בזה בלדופקי בתשובה (פרק א' עמ' ט"ו) אם מותר לעשות תשובה ולהתודות בבית המרחץ, ע"ש.

לה). עיין הליכות שלמה (תפילה פרק כ' הע' ל"ז), ציץ אליעזר (ח"ז סי' ה'), מנחת יצחק (ח"ד סי' ל"ו ס"ק ד'), מכתבים ומאמרים (ח"ו סי' נ"ב), תשובות והנהגות (ח"א סי' ג'), יביע אומר (ח"ג סי' א'), בצל החכמה (ח"ב סי' ז'), חלקת יעקב (ח"ב סי' קע"ד), ישכיל עבדי (ח"ו סי' י"ג).

לו). וע"ש בדרכי תשובה (ס"ק כ"א). וע"ע בטוב עין להחיד"א (סי' י"ח ס"ק ל"ז), ובלב חיים (ח"ב סי' קע"ג), וביאור הלכה (סי' תקפ"ח ס"ב, ד"ה שמע), ויביע אומר (ח"ו יו"ד סי' כ"ט).

וע"כ דכל היכא דלא אפשר שאני. אבל מ"מ הכא, שיכול הוא לרחוץ בביתו ולא בבית המרחץ, עדיף זה טפי.

ובאמת שיש להתעורר בזה על הטבילה בעצמה, שבימי קדם היא הייתה נעשית במקום הראוי לברכה וקריאת שמע, ועתה מחממים את המים בכל עזו, באופן שהוא מרחץ גמור, ונמצא שטבילת המקוה, אשר היא גבוה מעל גבוה, אינה נעשית במקום טהרה, אתמהה. והיה להם להפשיר המים באופן שלא יהיו צוננים, אך להרתיחם למה. ומצאתי כי כבר הקשה כן מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א (דרך אמונה, הל' מעשר שני פ"ד ה"ג, בה"ל ד"ה והפודה) 'למה אין מקפידין שלא ישפכו מים חמין ושלא יהיו שם [במקוה] אמבטיות באותו חדר שהרי מצוה טבילת נדה וטבילת כלים הוא מצוה חיובית⁽¹⁾ וכו', ועי"ל דטבילה כיון שעיקרה רחיצה היא אין לחוש בבית המרחץ ואין זה ביזוי מצוה'. ומכל מקום, הטובל בנהר או במעין, ואפילו במקוה של צוננים הריהו מהדר בדבר, ונטהר בטבילה במקום הראוי לברכה ולכוונה.

טו.

זאת תורת העולה

ועתה תחזה אשר יעלה בס"ד במצודתנו, אשר הונף ואשר הורם מכל האמור. כי שורש ענין הטבילה רם ונשא הוא, ואחזו רבותינו קדושי עליון במנהגו של רב המנונא שנזכר בזה. וכבר כתב בעל סדר היום (רבי משה אבן מכיר) 'ואם אפשר לו לטבול כל גופו בארבעים סאה בענין שלא יבא לו נזק כמה יפה ונעים, כאשר היו עושים חסידים הראשונים, שהיו יורדין לנהר לטבול ואח"כ יוצאין לקראת כלה, ומקבלין עליהם אותה נשמה יתירה בטהרה וקדושה⁽²⁾'.

א. זמן טבילה במקוה בערב שבת קודש, הוא בבוקרו של יום הששי, לאחר קריאת הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום.

ב. אם נאנס ועדיין לא קרא את הפרשה, יכול לטבול החל מתחילת השעה החמישית, דהיינו מסוף ארבע שעות.

(1). שם נתקשה גם לגבי כהן גדול שהיו מטילין לו עששיות של ברזל לחמם לו המקוה (יומא ל"ד ב'), ולכאורה התם שאני דלא אפשר, ומאי נעביד. ושם תי' דלא היו חמין אלא נעשו פושרין, וכן היא הדרך הנכונה לעשות את המקואות פושרין ולא חמין, אשר זהו הטעם כי האידנא יכולה הנדה לברך במקוה. וגם ירוויחו בזה לצאת ידי הפוסקים הפוסלים מקוה חמה, שהרי לא פסלו אלא חמה ולא פושרת שאין היד סולדת בה, עי' ים החכמה (תשע"ה, עמ' תט"ו).

(2). והמעין הישר יבין כי מש"ש עוד 'וכן מצינו בחסידים הראשונים שהיו טובלין עם נשותיהם כדי לייחד את לבם למקום אחד', והובא ביוסף אומץ (אות תקס"ה), אין המכוון אלא כלפי המנהג שהזכיר השל"ה (שער האותיות, ט' טהרה, אות ח') 'ואני מעיד מאדם כשר אחד שהיה נוהג כן לטבול עצמו בעתות ידועות לו, ולפעמים באיזה התעוררות, והיה נוהג גם כן לטבול ביום שטבלה אשתו מימי נדותה וכו', וגם בשביל קדושה יתירה שמחויב אדם לקדש את עצמו בשעת תשמיש, עשה כן, כדי להמשיך קדושה למעלה בשעת הזווג'. וקאמר הסדה"י דלעולם חיבור המשפיע עם המקבל צריך טבילה קודם, וה"נ יש לטבול קודם היום השביעי שהוא יחוד כנסת ישראל עם הקב"ה. והדברים ברורים, ויפים הם לבטל דברי אותם שבקשו ללמוד מסדר היום דגם נשים הן בכלל מנהג הטבילה בערב שבת.

כבר מימי האריז"ל נתקבלה טבילה זו בקרב ישראל, ועי' באגרות הר"ש שלומל 'רוב העם נוהגין לטבול בערב שבת וכן בבקר בשבת, והיא להמשיך עליו קדושת ליל שבת' וכו' (אגרות ר"ש שלומל, אגרת רביעית, עמ' צ"ה).

ג. גם בערבי ימים טובים, וראש השנה, יכול לטבול מתחילת השעה החמשית. מלבד הושענא רבה, שיכול ללכת לטבול כבר בבקר מיד אחרי קריאת פרשת וזאת הברכה שמו"ת.

ד. בערב יום הכפורים יטבול משש שעות ומעלה, שהוא זמן חצות.

ה. ואם נפשך לומר דאף בערב שבת יותר לדקדק לטבול רק לאחר שהגיע זמן חצות^(ט), כאשר כתבו הרמ"ע מפאנו וסיעתו (לעיל סוף אות א'), יש לך להקפיד להתפלל תפילת מנחה קודם שתכנס למרחץ, שהרי אמרו חכמים (שבת ט' ב') 'לא יכנס אדם למרחץ סמוך למנחה', וכמו הזהיר על זה אדונינו הגר"א ז"ל^(י) (מעשה רב אות ק"י), וכ"כ המשנה ברורה (סי' רל"ב ס"ק כ"ט) 'אנשי מעשה נוהגין להתפלל מקודם שהולכין לבית המרחץ'^(יא).

ו. רחיצת פניו ידיו ורגליו [ולכתחילה כל גופו] בחמין אינה שייכת כלל עם ענין הטבילה, וזמן הרחיצה הוא סמוך לקבלת שבת, קודם שילבש הבגדים.

ז. מנהג החסידים שבעוד היום גדול רוחצים במרחץ וטובלים במקוה, וסמוך לערב רוחצים בחמין פיו"ר, כן כתבו הברכי יוסף והחמדת ימים, וכ' דאף רבי יהודה ברבי אלעאי כן היה נוהג.

ח. אף הטובל ורוחץ בסמיכות, יש לו להקדים את הטבילה לרחיצה. ואחר הרחיצה יתנגב.

ט. המדקדק להיות טובל בצונן, מעין נהר או מקוה, יש לו לחזור ולרחוץ בביתו בחמין [לכתחילה כל גופו, וכמ"ש הרמ"א (סי' ר"ס ס"א), ולכה"פ פיו"ר].

(ט). גם יש שמדקדק אדם לטבול אחר חצות דייקא, ופעמים היום קצר, והאיש נחוץ לדרכו מעיר לעיר, וכיו"ב, ובסופו של דבר נמצא גל נעול מעין חתום, או שמחמת איחור השעה נמנעת ממנו הרחיצה בחמין, ועל כן טוב יותר להעמיד את העניין על עיקרו, לטבול מארבע שעות, ולא להדחק להחמיר במה שיסובב לו ריצה בבין השמשות וביטול הטבילה ומניעת הרחיצה בחמין.

וכענין זה, דפעמים וריבוי השמן אדרבה ממעיט האור, כן הוא בכמה תיקונים נפלאים הנצרכים מאד אל הנפש, שלגודל יקרתם הוסיפו עליהם חכמים תוספות כהנה וכהנה, עד אשר מרוב האריכות נמנעו מהם הלומדים מהם כליל. וכגון תקון חצות ותקון ליל שבועות ולימוד חק לישראל, והאידנא כבר החזירו עטרה ליושנה, והדפיסו הספרים רק ע"פ תקון האריז"ל, והוא שוה לכל נפש, ואכ"מ [וכבר נתעורר בזה הגר"ש דבליצקי זצ"ל בתקון חצות שהוציא ע"פ האריז"ל בשנת תשי"ח (והוא בלא הקינות ופסוקי 'המאס מאסת', אשר אף מעיקרא לא תקנם מהר"ח כהן רק לימי בין המצרים). וכן הדפיס תקון ליל שבועות ע"פ האריז"ל, ובלא שירת הים ופרקי התהלים והמשניות והמצוות (והן אמנם שסדרום גדולי עולם, אך הכל לפי מה שהוא אדם ובלבד שיכוין לבו לשמים)].

מ). והן אמנם דיש כאן צדדי קולא ויש על מי לסמוך, וכמ"ש המשנה ברורה (סי' רל"ב ס"ק כ"ט), אך ודאי אין כדאי להחמיר לטבול רק אחרי חצות, כאשר חומרא זו נהפכת להיות קולא, אם לא שהוא הולך אחרי תפילת מנחה [והלא גם הבעש"ט היה מתפלל בערב שבת מנחה גדולה, וכמ"ש בשבחי הבעש"ט (ל' א'), ואולי הוא מהטעם הנ"ל, שלא ילך למרחץ קודם התפילה]. אבל לסמוך על קריאת השמש, האידנא אין שייך, שאין השמש קורא כלל [וגם כאשר מבקש לנעול את בית הטבילה, אין שומע לו].

מא). והרמ"ע מפאנו גופיה [שהוא יסוד המנהג לטבול אחר חצות] הלא כתב (כנפי יונה ח"א סי' צ"ו) שהרחיצה בחמין צריך שתהיה 'אחר תפילת מנחה'. גם ילה"ע שכתב שם 'ובלבד שיהיה זהיר בה להקדים אותה קודם מנחה קטנה כי היכי דלרווח לה זימנא לתקוני שבת'. וא"כ איך נאחר הטבילה כ"כ מחמת דברי הרמ"ע, כאשר איהו גופיה ז"ל בהדיא כתב שלא לאחרת אחרי זמן מנחה קטנה [וצ"ל דאע"פ שאמרו חכמים לרחוץ ערבית, והיינו סמוך לערב וכפסק הרמ"א וכנ"ל, אעפ"כ פשיטא ליה להרמ"ע שבכדי שיוכל להתכונן לשבת כראוי עליו להקדימה קודם מנחה קטנה, ומשמע שמתעם נגלה הוא].

וילה"ע דגם בערב יום הכפורים, שכתב הט"ז (סי' תר"ו ס"ק ד') 'טוב הוא שיטבול קודם תפלת מנחה ששם מתודדה, וכן נוהגין', והו' במשנה ברורה (ס"ק י"ח), הוא דוקא באופן שאינו נכנס למרחץ, דמה בצע לבטל דין לא יכנס מחמת הידור טבילה קודם היודוי וע"ע בים החכמה (תשע"ב, עמ' תק"ג).

י. הטובל במקוה חמה אסור לו להרהר בדברי תורה ובכוונות האריז"ל, הן בהיותו במים והן בעלותו. והמדקדק לטבול במים צוננים ולכוין כוונות המקוה, קדוש יאמר לו.

